Sprawozdania Archeologiczne, t. XLII, 1990
PL ISSN 0081-3834

PIOTR PAPIERNIK

Z BADAŃ REJONU PRACOWNIANO-OSADNICZEGO NAD KRZTYNIĄ — DORZECZE BAGIENKI

UWAGI WSTĘPNE

Bagienka jest prawobrzeżnym dopływem Białki. Początek bierze ok. 1 km na SE od Ruskiej Skały w Podlesicach. Płynie w kierunku NE i łączy się z Białką (lewostronnym dopływem Krztyni), nieco na E od tzw. Skał Kroczyckich. Przybliżona długość rzeki wynosi ok. 10 km. Bagienka w całości płynie przez najbardziej skalistą część Wyżyny Częstochowskiej [1]. Podłożem geologicznym otoczenia rzeki są utwory górnojurajskie. W obrębie jej doliny wyodrębnić można co najmniej dwie terasy: zalewową i nadzalewową. Obie zbudowane są z różnowiekowych piasków i żwirów, głównie pochodzenia fluwialnego. Obecnie zwydmione części teras są w większości zalesione.

Pierwsze udokumentowane badania w dorzeczu Bagienki przeprowadził L. Kozłowski w 1917 r. Zlokalizował on i rozpoznał powierzchniowo schyłkowopaleolityczne stanowisko położone w obrębie niewielkiego obszaru wydmowego, ok. 0,5 km na E od źródła rzeki [2] (ryc. 1B). W 1952 r. w rejonie Podlesic prowadzili badania Maria i Waldemar Chmielewscy. Badacze ci odkryli dwa punkty osadnictwa kultury świderskiej: schronisko w Ruskiej Skale oraz stanowisko położone nieco na W od źródła rzeki [3] (ryc. 1B). Pierwsze z nich badali wykopaliskowo [4].

Penetracja dorzecza Bagienki, przeprowadzona przez J. Kopacza i P. Papiernika w listopadzie 1988, była kolejnym etapem badań rejonu pracowniano-osadniczego nad Krztynią [5]. Zbadano dolinę rzeki oraz pas wysoczyzny o szerokości do 1 km, po obu stronach Bagienki (ryc. 1).

MATERIAŁY

Odkryto 13 stanowisk archeologicznych. Zebrane z nich materiały liczbowo przedstawiono w tabeli 1.

1. Rdzenie. Wśród 4 rdzeni jest 1 okaz dwupiętowy, odłupkowy, wykonany prawdopodobnie z krzemienia jurajskiego podkrakowskiego (Podlesice, stan. 4) (ryc. 2a). Pozostałe okazy są jednopiętowe. Wśród nich wyróżniono: 1 rdzeń wiórowy (Marianka, stan. 4) (ryc. 2b), 1 rdzeń wiórowo-odłupkowy (Podlesice, stan. 4) (ryc. 2c) oraz 1 rdzeń odłupkowy (Marianka, stan. 2a) (ryc. 3c). Rdzenie jednopiętowe wykonane są z miejscowego krzemienia jurajskiego [6].

2. Wióry i fragmenty wiórów. Ogółem zebrano 12 wiórów i 21 fragmentów. Dwa wióry — z Jeziorek, stan. 1 (ryc. 4b) i Marianki, stan. 2b, odbite zostały od rdzeni dwupiętowych. Są to okazy

---

[1] J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1988, s. 369-370.

[2] M. Chmielewska, Ł. Pierzchałko, *Stanowisko wczesnomezolityczne w schronisku skalnym kolo Podlesic w pow. zawierciańskim*, Prac. Mat. Łódź, nr 1, 1956, s. 40, przyp. 6.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*.

[5] J. Kopacz, A. Pelisiak, *Rejon pracowniano-osadniczy nad rzeką Krztynią, woj. Częstochowa*, Spraw. Arch., t. 38: 1986, s. 190-199; tychże, *Z badań rejonu pracowniano-osadniczego nad Krztynią, Pradla, woj. Częstochowa, stan. 3 (pracownia krzemienierska)*, Spraw. Arch., t. 39: 1987, s. 131-134; tychże, *Rejon pracowniano-osadniczy nad Krztynią. Z badań nad technikami produkcji siekier*, Spraw. Arch., t. 40: 1988, s. 347-386; tychże, *Z badań nad rejonem pracowniano-osadniczym nad Krztynią, Huta Szklana, woj. Częstochowa, stan. 1B*, Spraw. Arch., w druku; A. Pelisiak, *Neolityczne i wczesnobrązowe materiały ze stanowiska 1 w Bonowicach, województwo częstochowskie*, Prac. Mat. Łódź 1988, nr 33, s. 49-90; tegoż, *Pradla, stan. 1, woj. Częstochowa. Ze studiów nad rejonem osadniczo-pracownianym nad rzeką Krztynią*, Spraw. Arch., t. 40: 1988, s. 159-166.

[6] M. Kaczanowska, J.K. Kozłowski, *Studia nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, AAC, t. 16: 1976, s. 207; M. Kaczanowska, J.K. Kozłowski, M. Pawlikowski, *Dalsze badania nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, AAC, t. 19: 1979/1980, s. 176; Kopacz, Pelisiak, *Z badań rejonu...*, s. 132-134.

http://rcin.org.pl

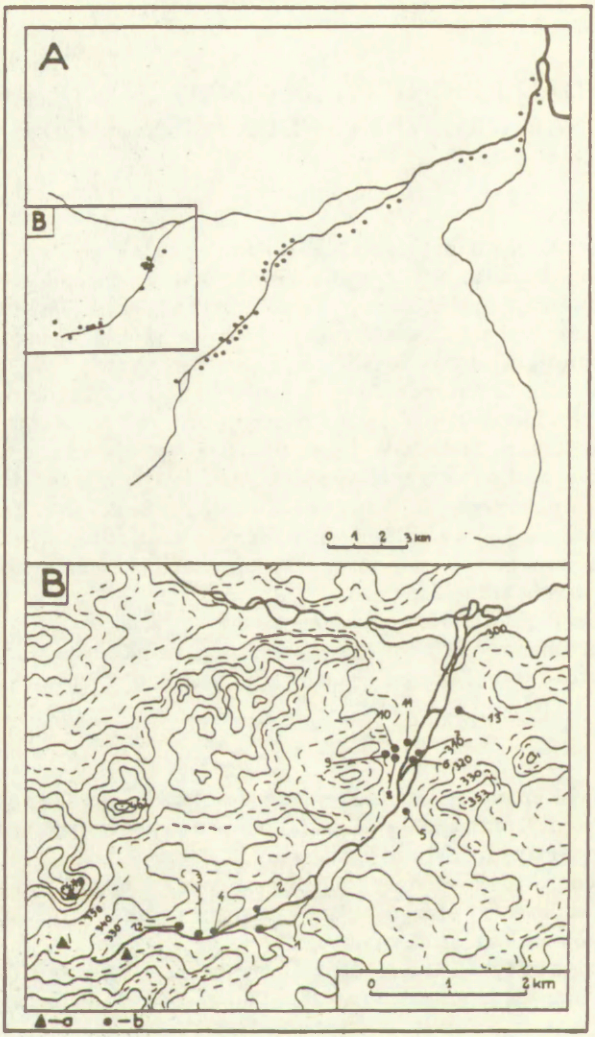

Ryc. 1. Pozostałości osadnictwa z epoki kamienia i początków epoki brązu w dorzeczu Krztyni (*A*); punkty osadnictwa w dorzeczu Bagienki (*B*):

a — stanowiska z badań L. Kozłowskiego oraz M. i W. Chmielewskich; *b* — stanowiska odkryte przez J. Kopacza i P. Papiernika: *1* — Jeziorki, stan. 1 (50°36´22˝N, 19°33´34˝E); *2* — Jeziorki, stan. 2 (50°36´10˝N, 19°33´32˝E); 3 — Lgotka, stan. 1 (50°36´20 N, 19°32´52˝E); *4* — Lgotka, stan. 2 (50°36 19˝N, 19°33´03˝E); 5 — Marianka, stan. 1 (50°35´30˝N, 19°37´11˝E); 6 — Marianka, stan. 2a (50°35´13˝N, 19°37´06˝E); 7 — Marianka, stan. 2b (50°35´11˝N, 19°37´08˝E); 8 — Marianka, stan. 3a (50°35´13˝N, 19°36 54˝E); 9 — Marianka, stan. 3b (50°35´11˝N, 19°36´52˝E); 10 — Marianka, stan. 3c (50°35´09˝N, 19°36´55˝E); 11 — Marianka, stan. 4 (50°35´07˝N, 19°37´09˝E); 12 — Podlesice, stan. 4 (50°36´17˝N, 19°32´39˝E); 13 — Wrzoski, stan. 1 (50°34´56˝N, 19°37´40 E)

Settlement points fron the Stone Age and the Early Bronze Age on Krztynia (*A*); settlement points in the Bagienka basin (*B*):

a — sites discovered by L. Kozłowski and by W. and M. Chmielewskis; *b* — sites discovered by J. Kopacz and P. Papiernik: *1* — Jeziorki, site 1 (50°36´22˝N, 19°33´34˝E); *2* — Jeziorki, site 2 (50°36 10˝N, 19°33´32˝E); *3* — Lgotka, site 1 (50°36´20˝N, 19°32´52˝E); *4* — Lgotka, site 2 (50°36´19˝N, 19°33´03˝E); 5 — Marianka, ste 1 (50°35´30˝N, 19°37´11˝E); *6* — Marianka, site 2a (50°35 13˝N, 19°37 06˝E); *7* — Marianka, site 2b (50°35´11˝N, 19°37´08˝E); *8* — Marianka, site 3a (50°35´13˝N, 19°36´54˝E); *9* — Marianka, site 3b (50°35´11˝N, 19°36´52˝E); *10* — Marianka, site 3c (50°35´09˝N, 19°36´55˝E); *11* — Marianka, site 4 (50°35´07˝N, 19°37´09˝E); 12 — Podlesice, site 4 (50°36´17˝N, 19°32´39˝E); *13* — Wrzoski, site 1 (50°34´56˝N, 19°37´40˝E)

http://rcin.org.pl

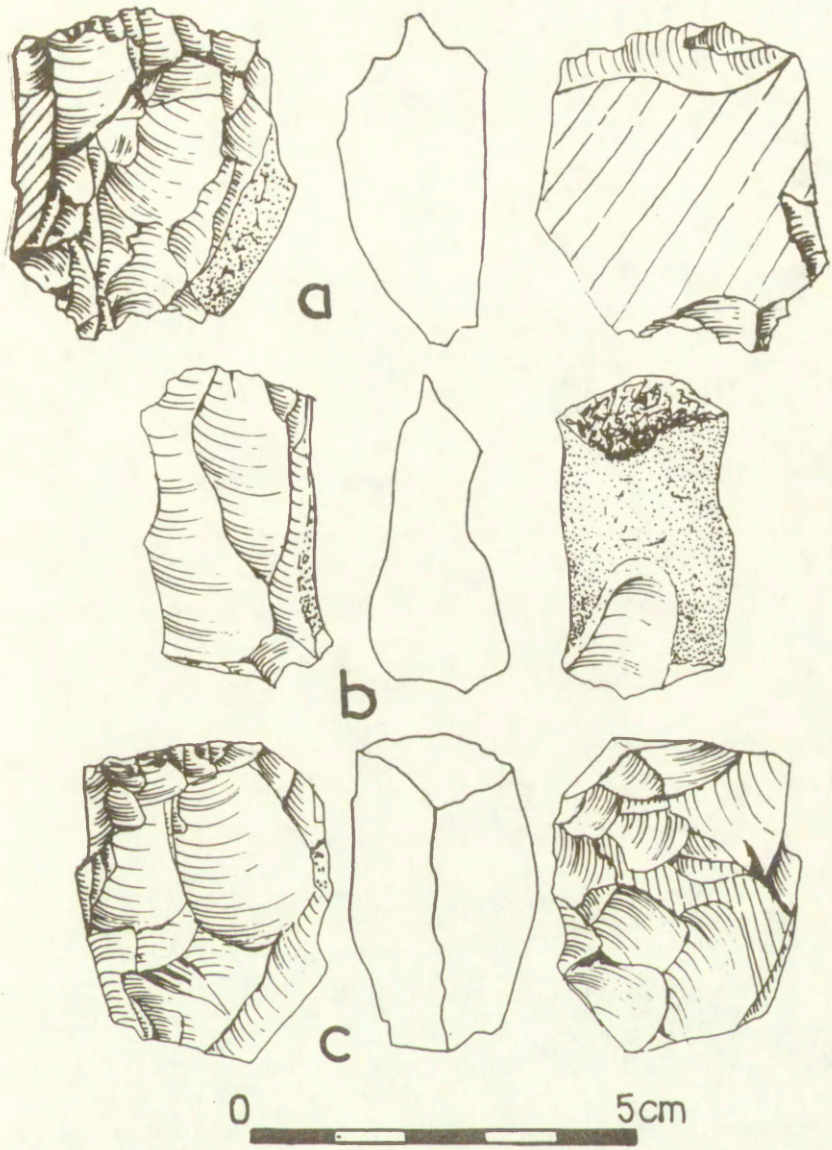

Ryc. 2. Wybór materiałów krzemiennych (*a* — krzemień jurajski podkrakowski (?); *b*, *c* — krzemień jurajski miejscowy):

a,b — Podlesice, stan. 4; *c* — Marianka, stan. 4

Selection of flint artifacts (*a* — Cracow Jurassic flint(?); *b*, *c* — local Jurassic flint):

a,b — Podlesice, site 4; *c* — Marianka, site 4

Rys. M. Cyrek

masywne, pokryte częściowo korą i mające przemysłowe, płaskie piętki. Wióry z rdzeni jednopiętowych są metryczne (7 okazów) lub nieregularne (3 okazy). Największy liczy 82 mm długości i 34 mm szerokości, najmniejszy zaś 28 mm długości i 13 mm szerokości. Piętki naturalne i przemysłowe płaskie mają po 3 okazy, a przemysłowe wielościenne — 4 okazy. Wśród fragmentów uwagę zwraca okaz pochodzący ze stan. 1 w Jeziorkach. Jest to część środkowa (o szerokości 38 mm) dużego wióra z rdzenia jedno-

http://rcin.org.pl

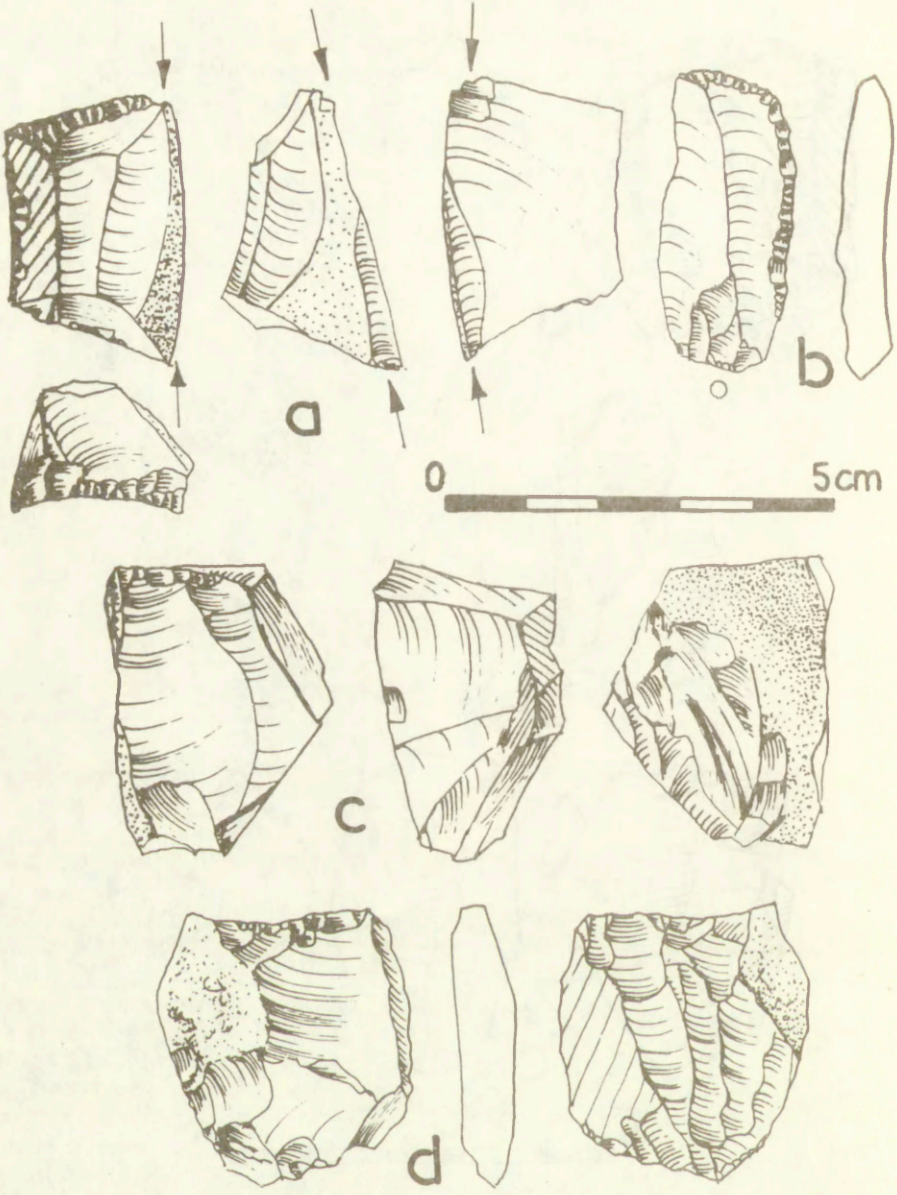

Ryc. 3. Wybór materiałów krzemiennych:
a, c, d — Marianka, stan. 2a; *b* — Marianka, stan. 3a. Krzemień jurajski miejscowy

Selection of flint artifacts:
a, c. d — Marianka, site 2: *b* — Marianka, site 3a. Local Jurassic flint

Rys. M. Cyrek

piętowego. W omawianej grupie 2 zabytki wykonane są z krzemienia czekoladowego, a pozostałe z surowca jurajskiego miejscowego.

3. Łuszczn i e. Grupa liczy 5 okazów. Surowcem 2 łuszczni pochodzących z Marianki, stan. 2b, jest krzemień kredowy, narzutowy. Z pozostałych okazów 2 wykonane zostały z małych okruchów miejscowego krzemienia (Marianka, stan. 3c, ryc. 5a i Marianka, stan. 2a), a trzeci wykorzystywany był jako rdzeń wiórowo-odłupkowy (ryc. 3d).

http://rcin.org.pl

Tabela 1. Liczbowe zestawienie materiałów z dorzecza Bagienki (objaśnienie rubryk w tekście).

	1	2	3	4	5	6				7		8	9	10
						a	b	c	d	a	b			
Jeziorki, stan. 1	—	17	—	1	—	18	29	8	3	—	3	163	242	—
Jeziorki, stan. 2	—	—	—	(1)	—	—	—	—	—	—	—	1(1)	3	—
Lgotka, stan. 1	—	(1)	—	—	—	—	1	—	1	—	—	5	8	—
Lgotka, stan. 2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5(1)	7	—
Marianka, stan. 1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	3	—
Marianka, stan. 2a	1	1	2	—	1	1	—	—	—	—	2(1)	—	9	18
Marianka, stan. 2b	—	1(1)	(2)	—	1	3	8	2	1	—	—	1	7	56
Marianka, stan. 3a	—	11	—	—	—	—	—	—	—	1	5	51	81	—
Marianka, stan. 3b	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—
Marianka, stan. 3c	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2	4	—
Marianka, stan. 4	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	—
Podlesice, stan. 4	1(1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	8	—
Wrzoski, stan. 1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1

W nawiasach podano liczby zabytków krzemiennych z surowców innych niż miejscowy krzemień jurajski, które z liczbami sprzed nawiasów tworzą sumy zabytków krzemiennych w poszczególnych pozycjach

4. Odpady z przygotowania lub naprawy rdzeni. Wyróżniono odbity odbocznie świeżak z surowca miejscowego (ryc. 4d) i odłupek z zaprawy boku rdzenia, wykonanego z krzemienia czekoladowego.

5. Półwytwory siekier czworościennych i siekiery nie wykończone. Znaleziono półwytwór wykonany z płaskiej tabliczki krzemiennej (ryc. 6e) oraz 1 okaz siekiery nie wykończonej (uformowane ostrze!) (ryc. 6a). Oba zabytki wykonane są z surowca miejscowego.

6. Charakterystyczne odpady z produkcji siekier czworościennych[7]:

a) odłupki wachlarzowate — 22 okazy (ryc. 7c)

b) odłupki przeciwstawne — 38 okazów (ryc. 7d, e)

c) odłupki graniaste — 18 okazów (ryc. 7f), w tym przeniesione

d) — 5 okazów (ryc. 7a, b, g; 8b).

Łącznie 77 okazów. Wszystkie wykonane są z miejscowego krzemienia jurajskiego.

7. Narzędzia

a) siekiery czworościenne i fragmenty siekier czworościennych: siekiera czworościenna całkowicie gładzona ze stan. 1 w Mariance (ryc. 4a) oraz fragment gładzonej siekiery czworościennej z Marianki, stan. 3a (ryc. 8a), pękniętej w czasie użytkowania, prawdopodobnie w wyniku wewnętrznej skazy krzemienia, b) inne: drapacz odłupkowy (Jeziorki, stan. 1) (ryc. 8g); rylec zdwojony, węgłowy boczny (Marianka, stan. 2a) (ryc. 3a); nóż-zgrzebło wykonany z masywnego wióra odbitego od rdzenia dwupiętowego (Podlesice stan. 4) (ryc. 9b); półtylczak z retuszem boku (Marianka stan. 3a) (ryc. 3b); odłupkowy przekłuwacz ze słabo wyodrębniającym się żądłem, usytuowanym z boku odłupka (Marianka stan. 3c) (ryc. 5f); wiór mikrołuskany pochodzący z rdzenia dwupiętowego (Marianka, stan. 2a) (ryc. 6c), wiór retuszowany w partii wierzchołkowej (Lgotka, stan. 2) oraz 3 fragmenty wiórów retuszowanych, w tym 2 części przypiętkowe dużych wiórów (Jeziorki, stan. 1, ryc. 4c) (Marianka, stan. 3a, ryc. 8c) i fragment wyświecony z surowca świeciechowskiego (Marianka, stan. 2a) (ryc. 6b); odłupek z retuszem na stronę spodnią w partii wierzchołowej okazu i retuszem boku (Podlesice, stan. 4) (ryc. 9c); 5 odłupkowych narzędzi funkcjonalnych[8], pochodzących ze stanowisk: Jeziorki, stan. 1 (ryc. 8d), Marianki, stan. 3a (ryc. 8e, f) i Podlesic, stan. 4 (ryc. 9a). Poza wzmiankowanym

[7] Kopacz, Pelisiak, *Rejon pracowniano-osadniczy nad Krztynią...*

[8] J. Kopacz, P. Valde-Nowak, *Episznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów krzemiennych*, APolski, t. 32: 1987, z. 1

http://rcin.org.pl

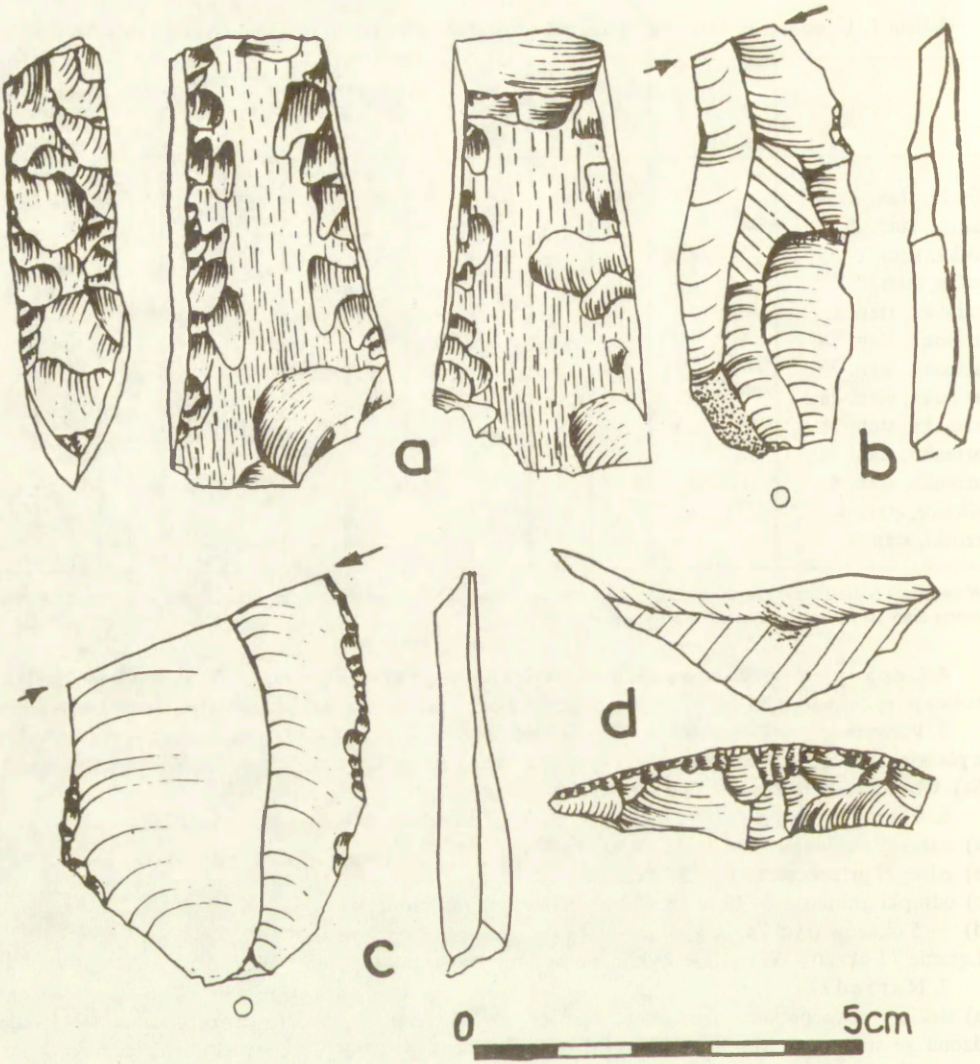

Ryc. 4. Wybór materiałów krzemiennych:
a — Marianka, stan. 1; *b-d* — Jeziorki, stan. 1. Krzemień jurajski miejscowy

Selection of flint artifacts:
a — Marianka, site 1; *b-d* — Jeziorki, site 1. Local Jurassic flint

Rys. M. Cyrek

już fragmentem wióra retuszowanego z krzemienia świeciechowskiego, wszystkie okazy wykonane są z miejscowego krzemienia jurajskiego.

8. Odłupki niecharakterystyczne i okruchy. Łącznie 240 okazów, w tym 2 wykonane z krzemienia czekoladowego.

9. Łączna liczba zabytków krzemiennych na poszczególnych stanowiskach.

10. Ceramika kultury pucharów lejkowatych (dalej KPL). Ogółem zebrano 75 fragmentów naczyń, w tym 1 fragment wylewu, 1 fragment dna i 1 ucho kolankowe ze stan. 2a w Mariance (ryc. 5b, e; 6d) oraz 2 fragmenty wylewów z Marianki, stan. 2b, z których 1 zdobiony jest stemplem (ryc. 5d).

http://rcin.org.pl

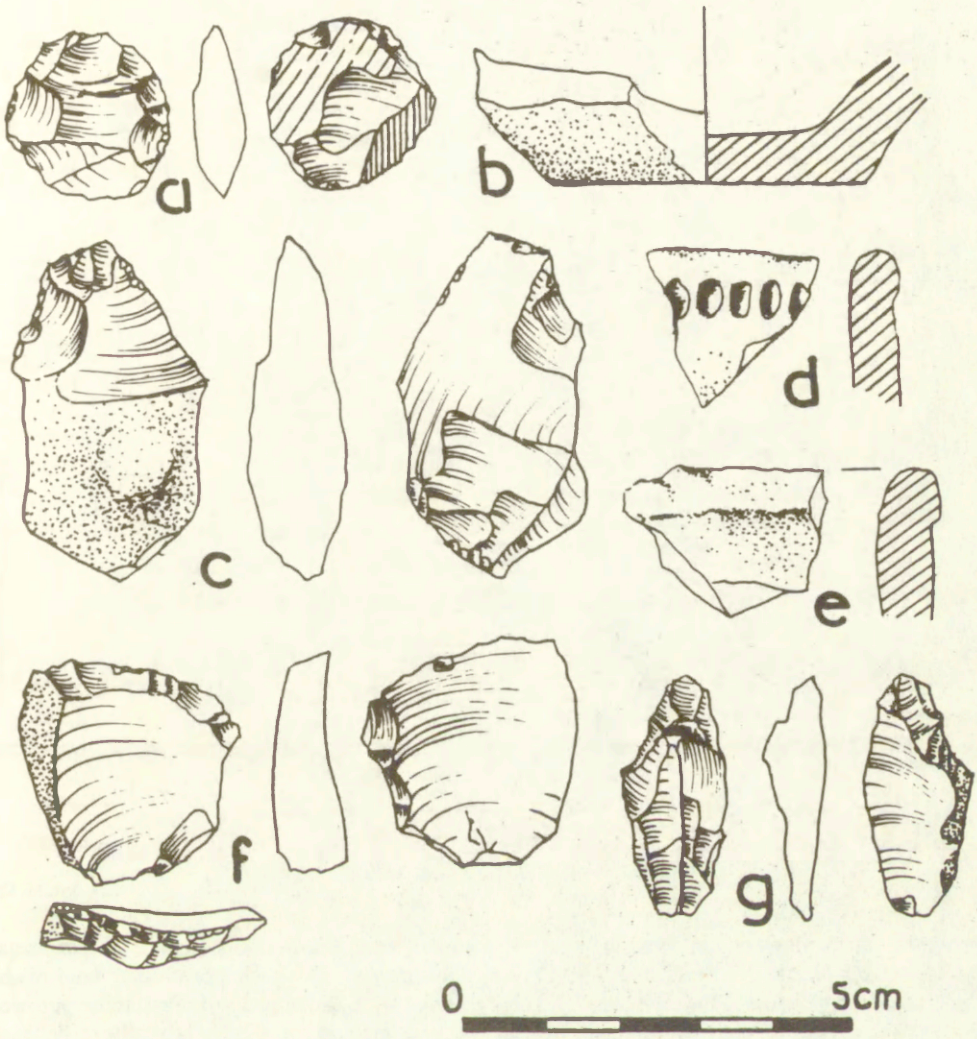

Ryc. 5. Wybór materiałów krzemiennych (*a, f* — krzemień jurajski miejscowy; *c, g* — krzemień kredowy narzutowy) i ceramiki (*b, d, e*):

a, f — Marianka, stan. 3c; *b, e* — Marianka, stan. 2a; *c, d, g* — Marianka, stan. 2b

Selection of flint artifacts (*a, f* — local Jurassic flint; *c, g* — erratic Cretaceous flint) and pottery (*b, d, e*):

a, f — Marianka, site 3c; *b, e* — Marianka, site 2a; *c, d, g* — Marianka, site 2b

Rys. M. Cyrek

INTERPRETACJA KULTUROWO-CHRONOLOGICZNA STANOWISK

Obecność pozostałości osadnictwa schyłkowopaleolitycznego w materiałach z dorzecza Bagienki jest słabo czytelna. Za takie prawdopodobnie można uznać rdzeń dwupiętowy z Podlesic, stan. 4, i wiór mikrołuskany z zaznaczoną dwupiętowością z Marianki, stan. 2a.

Natomiast bardzo bogato reprezentowane są materiały neolityczne. Na podstawie fragmentów ceramiki do KPL należy zaliczyć materiały z Marianki, stan. 2a, Marianki, stan. 2b oraz stan. 1 we

http://rcin.org.pl

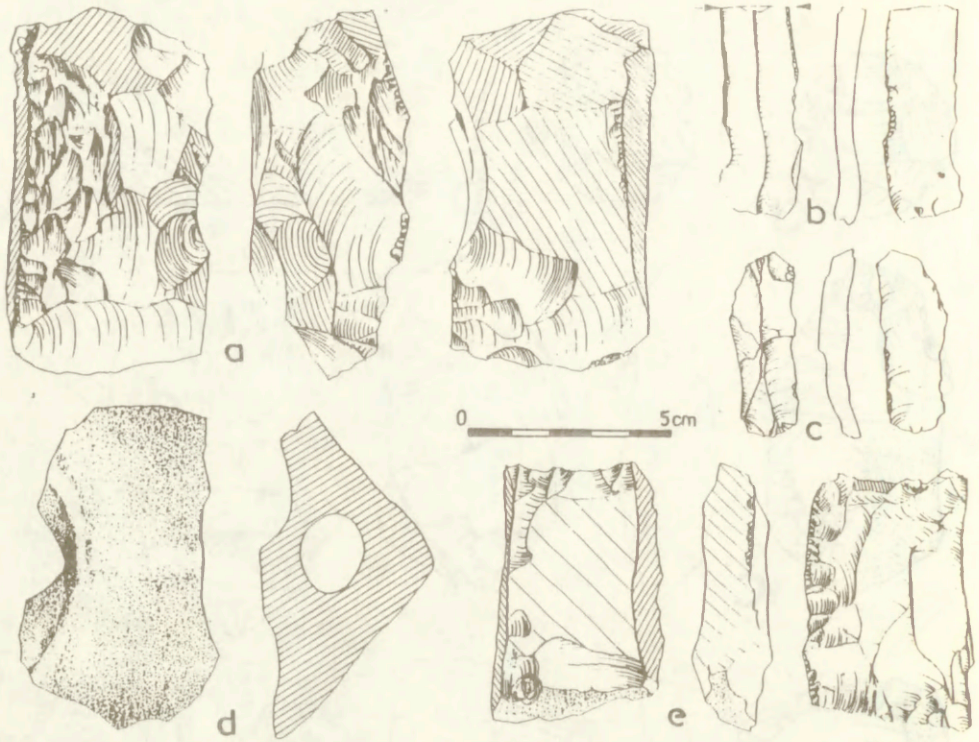

Ryc. 6. Wybór materiałów krzemiennych (*a*, *c*, *e* — krzemień jurajski miejscowy; *b* — krzemień świeciechowski) i ceramiki (*d*):

a-d — Marianka, stan. 2a; *e* — Marianka, stan. 2b

Selection of flint artifacts (*a*, *c*, *e* — local Jurassic flint; *b* — Świeciechów flint) and pottery (*d*):

a-d — Marianka, site 2a; *e* — Marianka, site 2b

Rys. M. Cyrek

Wrzoskach. Na stanowiskach: Jeziorki, stan. 1, Lgotka, stan. 1 i Marianka, stan. 3a rozpoznano pozostałości po produkcji siekier czworościennych, a na pierwszym z nich prawdopodobnie również dużych wiórów z rdzeni jednopiętowych. Wyniki dotychczasowych badań nad wykorzystaniem surowców krzemiennych z rejonu Krztyni[9] skłaniają do łączenia tych materiałów z KPL lub kulturą badeńską. Podobnie należy datować też gładzoną siekierę czworościenną ze stan. 1 w Mariance.

Z uwagi na brak wyróżników kulturowo-chronologicznych typowych dla początków epoki brązu, krzemienne materiały z pozostałych stanowisk prawdopodobnie należy wiązać z epoką kamienia.

UWAGI KOŃCOWE

Ustalenie funkcji stanowisk na podstawie materiałów powierzchniowych jest zawsze bardzo ryzykowne. Należy się zatem ograniczyć do kilku uwag natury ogólnej.

Duża ilość krzemiennych odpadów produkcyjnych, brak lub znikomy udział narzędzi podomowych oraz nieobecność ceramiki znamionują pracowniany charakter stanowiska. W pełni powyższe warunki spełnia jedynie stan. 1 w Jeziorkach, którego funkcję pracowni siekier czworościennych i wiórów

[9] Kopacz, Pelisiak, *Z badań rejonu...*, s. 151-152; por. także B. Burchard, *Badania sondażowe na osadzie kultury pucharów lejkowatych w Bronocicach, pow. Kazimierza Wielka, w 1965 r.*, Spraw. Arch., t. 27: 1975, s. 71; J. Kruk, S. Milisauskas, *Wyżynne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. kieleckie*, A. Polski, t. 26: 1981, z. 1, s. 79.

http://rcin.org.pl

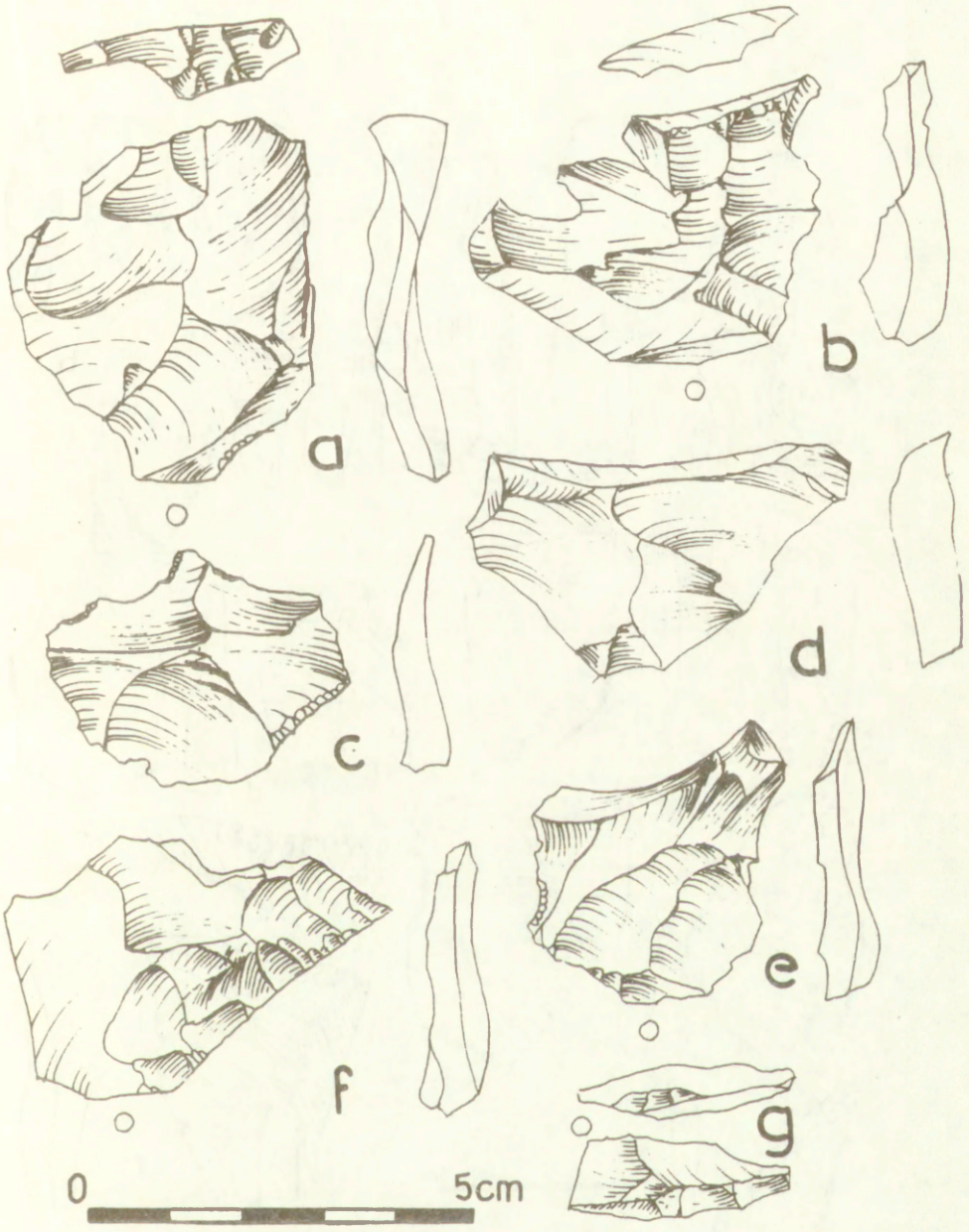

Ryc. 7. Wybór materiałów krzemiennych:
a-f — Jeziorki, stan. 1; *g* — Lgotka, stan. 1. Krzemień jurajski miejscowy

Selection of flint artifacts:
a-f — Jeziorki, site 1; *g* — Lgotka, site 1. Local Jurassic flint

Rys. M. Cyrek

http://rcin.org.pl

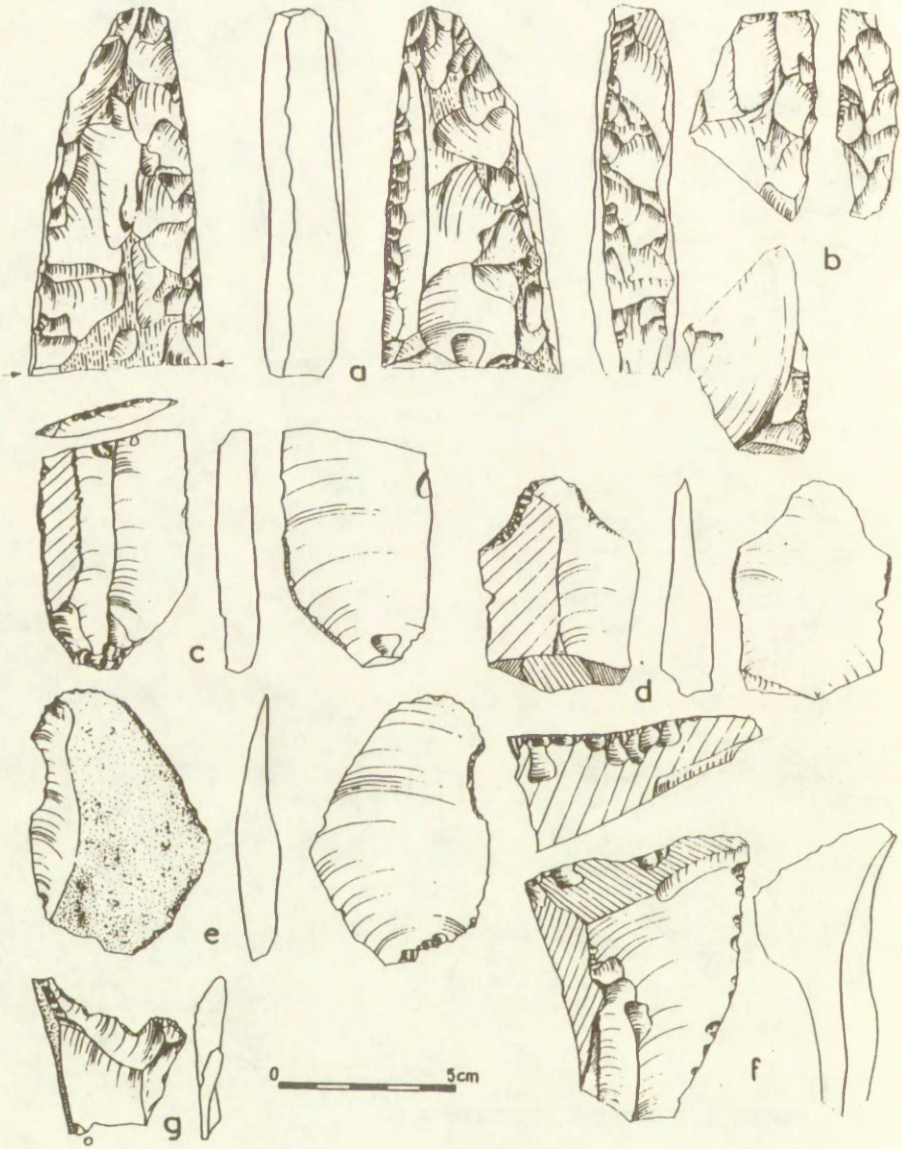

Ryc. 8. Wybór materiałów krzemiennych:
a, c, e, f — Marianka, stan. 3a; *b, d, g* — Jeziorki, stan. 1. Krzemień jurajski miejscowy

Selection of flint artifacts:
a, c, e, f — Marianka, site 3a; *b, d, g* — Jeziorki, site 1. Local Jurassic flint

Rys. M. Cyrek

http://rcin.org.pl

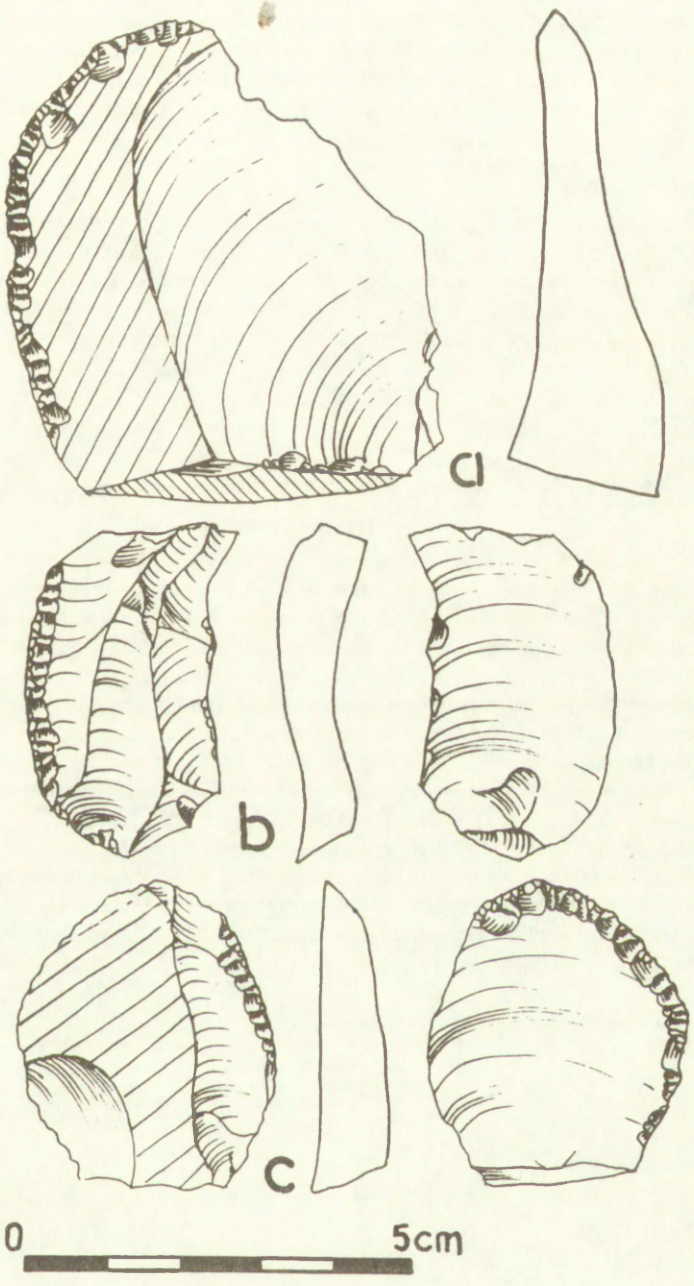

Ryc. 9. Wybór materiałów krzemiennych:
a-c — Podlecice, stan. 4. Krzemień jurajski miejscowy

Selection of flint artifacts:
a-c — Podlesice, site 4. Local Jurassic flint

Rys. M. Cyrek

http://rcin.org.pl

wyznaczają odpady z ich produkcji. Stan. 1 w Lgotce, pomimo niewielkiej liczby zebranych zabytków (teren zalesiony), interpretować można podobnie — jako pracownię siekier czworościennych. Szczególną pozycję ma stan. 3a w Mariance. Znaleziono tu, obok pozostałości po produkcji siekier czworościennych, także narzędzia podomowe (fragment siekiery gładzonej i wióra retuszowanego oraz półtylczak). Sugeruje to, że funkcja stanowiska nie ograniczała się jedynie do przetwórstwa krzemienia. Natomiast za osady z elementami pracownianymi należy uważać stan. 2a i 2b w Mariance. Przemawia za tym występowanie licznych fragmentów naczyń, narzędzi podomowych (w tym z surowca importowanego!) oraz półwytworów siekier czworościennych.

Wyniki penetracji dorzecza Bagienki są częściowo zbieżne z ustaleniami dotychczasowych badań w rejonie Krztyni. Potwierdzają one istnienie osadnictwa schyłkowopaleolitycznego i przetwórstwa miejscowego krzemienia przez społeczności neolitu. Natomiast istotną różnicą jest odkrycie nad Bagienką osad KPL. Są to bowiem pierwsze tego typu stanowiska w dorzeczu Krztyni. W końcu godny podkreślenia jest fakt, że w prezentowanych materiałach brakuje zabytków z początków epoki brązu.

PIOTR PAPIERNIK

STUDIES ON WORKSHOP-SETTLEMENT AREA ON THE KRZTYNIA RIVER — THE BAGIENKA BASIN

Bagienka is the right-hand side tributary of Białka, the latter being tributary of the Krztynia river. Surface survey of the Bagienka basin by J. Kopacz and P. Papiernik in November 1988 was an extention of the research project on the Krztynia workshop-settlement area (J. Kopacz, A. Pelisiak).

Thirteen archaeological sites were discovered (fig. 1), all of them dated from the Stone Age. Detailing, sites 2a and 2b at Marianka and site 1 at Wrzoski, should be on the ground of pottery counted among the Funnel Beaker culture (later abbriviated by FBC; fig. 5b, d, e; 6d). The number of other sites with characteristic flint artifacts can be generally linked with FBC-Baden cultural complex. They are: Jeziorki, site 1, Lgotka, site 1, Marianka, sites 1 and 3a (fig. 4a, c; 7 a-g; 8a, c).

There is possibility of reconstruction of original function of some places of prehistoric activities. Thus, sites 2a and 2b at Marianka example FBC settlements, while sites 1 at Jeziorki, 1 at Lgotka and 3a at Marianka — flint workshops, especially for manufacturing of rectangular axes.

Discovery of FBC settlements on Bagienka, the first ones in the whole Krztynia basin, seems to be the most noticeable result of the survey.

Translated by Jolanta Hamy

http://rcin.org.pl